

7. Советское исправительно-трудовое право. Общая часть / под ред. Н. А. Стручкова, И. В. Шмарова и И. А. Сперанского. – М. : Академия МВД СССР, 1977. – 308 с.

8. Сперанский И. А. Принципы советского исправительно-трудового права и их закрепление в Основах исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : спец. 12.715 “Уголовное право и уголовный процесс” / И. А. Сперанский. – М., 1970. – 32 с.

9. Виправно-трудовий кодекс Української РСР. – К. : Вид-во політ. л-ри України, 1971. – 84 с.

10. Концепція “Основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи в Україні” : схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 11 лип. 1991 р. № 88 // ЗПУ України. – 1991. – № 5. – Ст. 148.

11. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бараш Євген Юхимович. – Х., 2006. – 189 с.

12. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

Стеблинська Оксана Степанівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту кримінально-
виконавчої служби

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Розглянуто міжнародні стандарти забезпечення прав людини як складова діяльності органів та установ виконання покарань, а також деякі аспекти вдосконалення такої діяльності.

Ключові слова: права людини; свободи людини; забезпечення прав і свобод; органи та установи виконання покарань.

Рассмотрены международные стандарты прав человека как составляющая деятельности органов и учреждений исполнения наказаний, а также некоторые аспекты усовершенствования такой деятельности.

Ключевые слова: права человека; вольности человека; обеспечение прав и вольностей; органы и учреждения исполнения наказаний.

In the article analyzed international standards activity organs and penitentiary establishments, which touch provision human and citizen rights and some aspects improvement this activity.

Key words: citizen rights; human rights; provision human and citizen; organs and penitentiary establishments.

Після розпаду СРСР народ України, який згідно зі ст. 5 Конституції України є єдиним джерелом влади в Україні, проголосив на найвищому політичному рівні про свій європейський вибір і, перегорнувши нову сторінку у своїй історії, докладає зусилля для досягнення цієї мети і побудови демократичної, правової держави [6, с. 21]. У сучасному світі рівень розвитку свободи та демократії у державі визначається не тільки формальним визнанням владою прав та свобод людини, включаючи офіційне приєднання до міжнародно-правових документів, що їх регламентують, а й наявністю діючого, ефективного механізму реалізації прав і свобод, що містить гарантії їх забезпечення і захисту. Реалізацію прав і свобод людини неможливо уявити без забезпечення цих прав організаційно-виконавчою діяльністю державних органів, посадових і службових осіб, тому що діяльність останніх є свідченням реальності свободи особи, необхідним чинником переходу правових можливостей користування благами, закріпленими в конституціях, у практику життєдіяльності кожної людини.

Захист прав людини є однією з основ демократії, а захист прав засуджених осіб становить підґрунтя для здійснення демократичної карної політики.

Протягом багатьох десятиліть людство працює над тим, щоб засуджені як члени суспільства зберігали свої права, а також набували певних специфічних прав. З цією метою була прийнята низка законодавчих міжнародних правових актів, які мають міждержавний характер. Вони стабільні, на них не поширюється дія соціальної кон'юнктури, яка віддзеркалює політичні, ідеологічні, економічні, релігійні, історичні та кримінологічні чинники [1].

Значний внесок у дослідження забезпечення прав людини і вирішення зазначених питань зробили О. Ф. Андрійко, М. В. Антонович, Є. О. Гіда, О. Б. Горова, С. Г. Грицкевич, М. М. Гуренко, С. Д. Гусарєв, Л. Г. Гусейнов, Н. В. Ілларіонова, Н. І. Карпачова, А. М. Колодій, В. Т. Маляренко, О. І. Наливайко, О. В. Негодченко, А. Ю. Олійник, В. Ф. Погорілко, Б. М. Пошва, М. П. Рабінович, О. Ф. Фрицький, П. Л. Фріс, Ю. С. Шемшученко, В. К. Шкарупа та ін. Праці вказаних авторів набули суттєвого наукового і практичного значення. Але праці більшості названих науковців не містять комплексного всеохоплюючого наукового аналізу проблем аналізу міжнародних стандартів забезпечення прав людини як складової діяльності органів та установ виконання покарань.

Мета статті – з'ясувати основні принципи й положення міжнародних нормативно-правових актів, які повинні лягти в основу дотримання прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів та установ виконання покарань.

Запровадження єдиної світової системи захисту прав і свобод людини стало одним із найважливіших завдань створеної після Другої світової війни ООН, одним із засновників якої є Україна. Права і свободи людини – великі завоювання сучасної цивілізації. Тільки проголосивши 24 серпня 1991 р. свою незалежність, Україна стала реальним суб'єктом міжнародного права. Діставши нарешті можливість самостійно визначати напрями побудови своєї державності

Розділ І. Право

й пріоритети в політиці, парламент нашої держави продекларував приєднання до загальнолюдських цінностей і загальновизнаних принципів міжнародного права, що відобразилось у підписанні та ратифікації низки схвалених Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй міжнародно-правових документів, особливо в галузі прав людини.

Міжнародно-правові акти закріплюють основні стандарти та є еталоном гарантій прав і свобод громадян. Визнання міжнародно-правових актів, ратифікація і реалізація їх положень у внутрішньодержавному законодавстві є одним з обов'язків, взятих на себе Україною перед міжнародним співтовариством.

У ст. 9 Конституції України вказано, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною законодавства України. Міжнародні договори не можуть суперечити Конституції України. Вони обов'язкові для виконання всіма юридичними і фізичними особами.

Міжнародні правові акти є чітким орієнтиром для розвитку кримінально-виконавчого законодавства України та застосування його норм у механізмі виконання і відбування покарань.

Загальне розуміння характеру міжнародних правових актів щодо захисту прав і свобод людини має важливе значення для повного виконання зобов'язань всіма державами, які ратифікували ці акти.

Не є винятком і Україна, яка 1995 року зробила свій вибір входженням до європейського правового поля, коли взяла на себе правові зобов'язання щодо безумовного дотримання ратифікованих Верховною Радою України найважливіших міжнародних правових актів. Міжнародні правові акти – це врегульовані міжнародним правом норми, принципи, які мають рекомендаційний характер у галузі виконання і відбування покарань [1].

Відповідно до свого європейського вибору, Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї та принципи Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини та Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, суспільством і природою. “Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави”, – зазначено у ч. 2 ст. 3 Конституції України.

В усіх сферах правового регулювання, включаючи й виконання кримінальних покарань, мають набути розвитку і конкретизації фундаментальні конституційні принципи, на яких ґрунтуються взаємовідносини між правовою державою та особою: верховенство права та правового закону і суворе підпорядкування праву діяльності всіх державних органів і посадових осіб, обмеженість і підзаконність державної влади; невід'ємність, непорушність і недоторканність прав і свобод особи; взаємна відповідальність держави та особи.

Особливого значення ці положення набувають у діяльності під час виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі, оскільки ці

покарання здійснюються за істотного обмеження прав громадянина та застосування до нього заходів державної примусовості.

Основні права засуджених чітко регламентовані Кримінально-виконавчим кодексом України. Усю сукупність прав засуджених до позбавлення волі можна умовно поділити на три групи:

перша група містить конституційні права, які характеризуються сукупністю соціально-економічних, політичних і особистих прав, свобод та обов'язків людини та громадянина.

У сфері соціально-економічних прав на засуджених поширюють право на працю, освіту, охорону здоров'я, право на державне пенсійне забезпечення за віком, інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника та і в інших випадках, передбачених законом, на користування досягненнями культури, на наукову та технічну творчість, відпочинок та ін. Разом із тим більшість з цих прав у зв'язку з відбуванням покарання у виді позбавлення волі певною мірою зазнають певних змін та обмежень.

Процес реформування кримінально-виконавчої системи України відобразився у новому Кримінально-виконавчому кодексі (КВК) України, який визначив особливе місце громадського контролю та закріпив один з основних принципів кримінально-виконавчого законодавства – участь громадськості в діяльності органів та установ виконання покарання.

Таким чином, підвищується роль громадських організацій у створенні належних умов відбування покарання, забезпеченні дотримання прав і свобод людини, сприянні у соціальній адаптації громадянам після звільнення, проведенні виховних заходів, а також запобіганню вчинення ними нових злочинів.

Ще у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, прийнятих 30 серпня 1955 р. на першому Конгресі Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, вказано на потребу залучення громадськості до виховання засуджених.

Відповідно до КВК України, участь у виправленні та ресоціалізації засуджених і проведенні соціально-виховної роботи з ними можуть брати об'єднання громадян, релігійні або благодійні організації, окремі особи.

Для забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань відповідно до постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах” від 1 квітня 2004 р. № 429 [5] створюються спостережні комісії.

Утворення спостережних комісій виконками та держадміністраціями з одночасним обов'язковим включенням до них представників громадських організацій становить собою, на задум законодавця, оптимальну форму поєднання зусиль влади та громадськості. Влада має реальну можливість надати фінансування та організаційно-технічне забезпечення здійснюваних заходів, надати форму владних приписів рішенням спостережної комісії, а громадські організації мають для цього не тільки фінансові можливості, а й

Розділ І. Право

вільний час і бажання. Крім того, спостережні комісії є своєрідною зв'язувальною ланкою між владою, суспільством і засудженим (звільненим).

Нині не потрібно доводити необхідність участі громадськості в процесі виконання кримінальних покарань. Залучення різних груп громадського суспільства до процесу реформування пенітенціарної системи є невід'ємною частиною гуманізації та демократизації кримінально-виконавчої системи й забезпечує її відкритість і прозорість.

Проте слід зазначити, що курс на гуманізацію кримінально-виконавчої системи, який був обраний світовим співтовариством, має як своїх прихильників, так і супротивників. Перші посилаються на відомі слова Уїнстона Черчилля: "Покажіть мені тюрму, і я скажу в якому суспільстві ви живете". Другі на те, що жодна країна не в змозі довести того, що більш гуманні відносини до злочинців призвели б до зниження зростання злочинності взагалі.

Діяльність спостережних комісій в Україні піддається критиці з боку деяких правозахисних і громадських організацій, насамперед за існуючий формалізм, неможливість впливу на адміністрації установ виконання покарань у разі порушення прав засуджених, відсутність реальних можливостей для допомоги звільненим особам та організації контролю за їх поведінкою [2].

Наприклад, на спостережні комісії покладено функції погодження рішень адміністрацій установ виконання покарань, що стосуються зміни правового статусу засуджених (умовно-дострокове звільнення, заміна не відбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, зміна умов тримання засуджених та ін.).

Немає сумніву, що контроль за дотриманням прав засуджених у разі зміни їх правового статусу має бути предметом уваги громадськості. Разом із тим практика свідчить, що погодження зі спостережними комісіями постанов і подань адміністрацій установ до судів відносно засуджених здебільшого відбувається формально.

Заслуговує на увагу думка науковців і практиків, яка полягає в тому, що обов'язкове погодження зі спостережною комісією постанов і подань адміністрації виправної колонії, якими змінюються умови тримання засуджених, доцільно здійснювати лише у разі збільшення обсягу встановлених правообмежень і змін умов тримання на більш суворі.

Відповідно до міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, головними принципами в діяльності працівників органів та установ виконання покарань слід уважати законність, недискримінацію, відповідність вимогам демократичного суспільства та гуманність. Працівники не повинні вдаватись до корупційних діянь, а, навпаки, мають протидіяти будь-яким діям такого роду та суворо карати за них. Діяльність міліції щодо захисту прав і свобод людини і громадянина є багатоаспектною, результати її залежать не тільки від професіоналізму та

самовідданості її працівників, а й від ступеня довіри до них з боку населення, налагодження співробітництва з громадськістю.

Слід окреслити деякі напрями діяльності, які варто втілювати на сучасному етапі для забезпечення прав людини з боку працівників органів та установ виконання покарань:

продовжити прийняття й впровадження в національне законодавство міжнародно-правових норм, що закріплюють права і свободи людини;

підвищити рівень професійного добору кадрів; проводити підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників органів та установ виконання покарань для оволодіння відповідними міжнародно-правовими інструментами та вивчення проблематики, присвяченої дотриманню прав людини на прикладі рішень Європейського суду з прав людини проти України щодо скарг громадян на незаконні дії або бездіяльність працівників ДКВС, а також рішень стосовно інших держав про порушення прав громадян з боку працівників органів та установ виконання покарань;

вивчати матеріали інспектувань України Комітетом проти тортур Ради Європи, діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та виявлені ним факти порушення прав і свобод громадян працівниками органів та установ виконання покарань, зусилля громадських правозахисних організацій з моніторингу діяльності органів Державної кримінально-виконавчої служби у сфері дотримання прав людини та запобігання тортурам, а також конкретні випадки зловживань працівників органів та установ виконання покарань службовим становищем чи вчинення катувань, причини та правові наслідки таких порушень;

нехтування їх законними правами, приниження, фізичне побиття, залякування тощо;

удосконалювати компетенцію, форми та методи діяльності в цій галузі;

розробити та прийняти комплексний кодифікований правовий акт – Кодекс прав і свобод людини, в якому визначити принципи діяльності державних органів, у тому числі й органів та установ виконання покарань, щодо забезпечення прав і свобод людини, процедуру їх забезпечення та порядок відновлення;

викоренити практику розгляду заяв на неправомірні дії працівників органів та установ виконання покарань тим самим підрозділом або працівником, на дії якого була подана скарга;

розробити та затвердити Положення про проведення громадських розслідувань за фактами порушення прав людини з боку працівників органів та установ виконання покарань.

Діяльність органів та установ виконання покарань не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення прав і свобод людини, реалізації на практиці конституційних приписів про права громадян, а також міжнародним стандартам прав людини. Для того щоб відповідна діяльність була більш результативною та ефективною, потрібно детально регламентувати її з допомогою аналізу міжнародно-правових актів, в яких закріплено основні міжнародні стандарти захисту прав людини в діяльності органів та установ

Розділ І. Право

виконання покарань, шляхом імплементації відповідних норм в українське законодавство, переймати міжнародний досвід і застосовувати його на практиці.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право : підруч. [Електронний ресурс] / Богатирьов І. Г. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15950210/pravo/kriminalno-vikonavche_pravo_konteksti_mizhnarodnih_pravovih_aktiv#806
2. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та шляхи його удосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/30687>
3. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 350 с.
4. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
5. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2004 р. № 429. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua
6. Пошва Б. В. Міжнародні стандарти захисту прав людини як складова утворення незалежної судової влади в Україні / Б. В. Пошва // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 10. – С. 20–33.